

Školní vzdělávání v Ruské federaci

Věra Ježková

Eliška Walterová

Tatjana Abankina

Irina Abankina

KAROLINUM

Školní vzdělávání v Ruské federaci

Věra Ježková
Eliška Walterová
Tatjana Abankina
Irina Abankina

Recenzovali:

doc. PhDr. Vladimír Jůva, CSc.

prof. PhDr. Jan Průcha, DrSc.

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz

Redakce Zuzana Leštinová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2013

© Věra Ježková, Eliška Walterová, Tatjana Abankina, Irina Abankina,
2013

ISBN 978-80-246-2206-4

ISBN 978-80-246-2708-3 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelstvi Karolinum 2017

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Poděkování

Děkujeme ruským kolegům za mimořádnou vstřícnost, aktuální informace, dokumenty a materiály, které byly získány při studijním pobytu v Moskvě na podzim 2011. Poděkování patří zejména pracovníkům Státní pedagogické univerzity, profesoru A. N. Džurinskému a M. Šimčenkové, dále pracovníkům nakladatelství Prosveščeniye a ředitelům autorských škol, L. N. Duchaninové a M. G. Mokrovskému.

Kolegovi Karlu Černému děkujeme za cenné postřehy a příspěví k úvodní kapitole. Díky vyslovujeme rovněž oběma recenzentům, prof. Janu Průchovi a doc. Vladimíru Jůvovi, jejichž výstižné připomínky a doporučení napomohly finalizaci textu této publikace.

Eliška Walterová a Věra Ježková

Obsah

Předmluva	11
1. Ruská federace – několik pohledů na zemi	14
1.1 Správní členění	14
1.2 Politický systém, legislativa, exekutiva	15
1.3 Stručný historický přehled	20
1.4 Ekonomika	21
1.5 Zeměpisná charakteristika	22
1.6 Obyvatelstvo, rodina, mládež	24
1.7 Náboženství	28
1.8 Věda a kultura	30
2. Vzdělávací politika	33
2.1 Instituce vzdělávací politiky	33
2.2 Školní vzdělávání v ústavě a (školských) zákonech	35
2.3 Principy a cíle vzdělávací politiky	36
2.3.1 Principy a cíle vzdělávací politiky v dokumentech a názorech politiků	36
2.3.2 Principy a cíle vzdělávací politiky v pohledu odborníků	41
2.4 Ruské školní vzdělávání v mezinárodním srovnání	45
3. Vzdělávací systém	51
3.1 Krátký pohled do historie	51
3.2 Základní charakteristika vzdělávacího systému	54
3.3 Řízení a financování školství	59
3.3.1 Řízení	59
3.3.2 Financování	61
3.4 Struktura vzdělávacího systému	63

3.5	Vzdělávání učitelů a učitelé v praxi	70
3.5.1	Vzdělávání a kvalifikace učitelů	70
3.5.2	Učitelé v praxi	74
4.	Pedagogické experimenty, alternativní pedagogické koncepte a autorské školy	80
4.1	Historické ohlédnutí	80
4.2	Systém rozvíjícího vyučování Elkonina a Davydova	83
4.3	Systém rozvíjícího vyučování L. V. Zankova	86
4.4	Autorské školy	89
4.4.1	Soukromá škola „Nasledník“	90
4.4.2	Lyceum č. 1535	93
5.	Kurikulum	98
5.1	Federální vzdělávací standardy	98
5.1.1	Teoretická koncepte tvorby vzdělávacího standardu	101
5.1.2	Standardy všeobecného vzdělávání	107
5.1.2.1	Standard všeobecného počátečního vzdělávání	108
5.1.2.2	Standard všeobecného základního vzdělávání	108
5.1.2.3	Standard všeobecného středního vzdělávání	110
5.2	Vzorové vzdělávací programy	111
5.3	„Výchovy“ ve školním vzdělávání	113
6.	Evaluace vzdělávacího systému a vzdělávacích zařízení a hodnocení žáků	118
6.1	Evaluace vzdělávacích zařízení	118
6.2	Hodnocení žáků	119
6.2.1	Jednotná státní zkouška	119
6.2.1.1	Jednotná státní zkouška v dokumentech	119
6.2.1.2	Jednotná státní zkouška v názorech odborníků a v praxi	123
6.2.2	Známkování žáků	125
6.3	Rusko v mezinárodním srovnávání školní úspěšnosti žáků	126
7.	Národnostní otázka ve společnosti a školním vzdělávání	129
7.1	Národnostní otázka ve vnitřní, zahraniční a vzdělávací politice	129
7.2	Národnostní otázka v praxi	133
7.3	Národnostní otázka ve školním vzdělávání	136
8.	Jazyky ve společnosti a jazykové vzdělávání	140
8.1	Jazyky v legislativě. Právní postavení jazyků Ruské federace a vyučovací jazyky	141

8.2 Vnitřní a zahraniční jazyková politika Ruské federace	143
8.3 Jazyky ve školním kurikulu	148
9. Reformování současného systému všeobecného vzdělávání v Rusku	155
9.1 Priority ruské vzdělávací politiky: kvalita, dostupnost, efektivita	156
9.2 Základní směry prioritního národního projektu „Vzdělávání“	172
9.3 Regionální komplexní projekty modernizace systému všeobecného vzdělávání	176
9.4 Výsledky realizace komplexních projektů modernizace systému všeobecného vzdělávání v regionech Ruska	178
9.5 Závěry a důsledky pro vzdělávací politiku	180
Příloha 1	183
Příloha 2	192
Summary	202
Literatura	205
Rejstřík	224
Informace o autorech	226

Předmluva

Dramatické politické, sociálně-ekonomické a kulturní proměny Ruska v posledních dekádách jsou nezdědka přirovnávány k reformám Petra Velikého. Probíhající reforma vzdělávání, která je součástí změn, poutá mezinárodní pozornost. V české pedagogické veřejnosti sílí v posledních několika letech hlasy poukazující na nedostatek informací o vývoji pedagogiky v Rusku po rozpadu Sovětského svazu, o tom, jak se transformoval vzdělávací systém či jaké problémy v multietnickém a mnohonárodnostním státu řeší politici, odborníci a školní praxe. Domníváme se, že tyto problémy mohou zajímat nejen pamětníky éry sovětské pedagogiky a intenzivních pracovních i osobních kontaktů s jejími představiteli, ale i mladší generaci pedagogů a výzkumníků, pro něž čtení v azbuce a komunikace v ruském jazyku není součástí klíčových kompetencí.

Záměr autorů této publikace je obrátit pozornost ke vzdělávání v Ruské federaci a zprostředkovat české pedagogické komunitě, odborníkům i širší veřejnosti aktuální informace a v kriticko-analytickém pohledu dokumentovat vývoj, současný stav a trendy v ruském školním vzdělávání.

Předložená analyticko-srovnávací studie je další v ediční řadě studií Školní vzdělávání v zahraničí, které byly vypracovány v rámci řešení projektu MŠMT ČR Centrum základního výzkumu školního vzdělávání v období 2006–2011. V roce 2008 byla vydána studie o školním vzdělávání v Německu, v roce 2009 o Velké Británii a v roce 2011 studie o Švédsku.

Studie zachovává metodologický přístup užitý v publikacích předchozích, tj. problémové pojetí (důraz na hlavní problémové okruhy školního vzdělávání) a dva pohledy na představenou problematiku: pohled „zvenku“, který poskytují čeští autoři, a pohled „zevnitř“, zprostředkovaný ruskými autorkami.

Studie byla vypracována s využitím především aktuální ruské literatury, zahrnující zejména oficiální dokumenty vzdělávací politiky vztahující se k jednotlivým sledovaným aspektům školního vzdělávání, stati v odborné literatuře a denním tisku a s využitím zkušeností ze studijního pobytu v autentickém prostředí. Na základě dostupných údajů o školním vzdělávání v Rusku využívá také komparaci se situací v zemích OECD. Cenná jsou zejména komparativní data uvedená v kapitole ruských autorek.

Předložená analytická srovnávací studie má strukturu obdobnou jako výše uvedené studie předchozí. První kapitola uvádí do širšího kontextu země, v němž změny školního vzdělávání probíhají. Ve druhé kapitole, věnované vzdělávací politice, se pozornost obrací ke kodifikaci nového pojetí vzdělávání a vývoji legislativy od 90. let minulého století. Třetí kapitola posuzuje současný vzdělávací systém Ruska, orientuje v jeho diverzifikované struktuře a podstatných dimenzích, v nichž došlo k zásadním změnám. Jako čtvrtá byla zařazena zvláštní kapitola, poukazující na vývoj progresivních trendů a experimentální potenciál, který se stal jedním z pilířů reformy, na tvorbu vzdělávacích standardů, jejichž implementace vstoupila do realizační fáze. Pátá kapitola je věnována problematice kurikula. Představuje federální vzdělávací standardy pro jednotlivé stupně vzdělávání a teoretickou koncepci tvorby vzdělávacího standardu; seznamuje se strukturou vzorových vzdělávacích programů. Stručně se zabývá aktuální otázkou mravní výchovy dětí a mládeže. Šestá kapitola seznamuje se systémem evaluace a problémy souvisejícími se zaváděním pro ruské prostředí netradičních forem a nástrojů hodnocení; pozornost je věnována zejména státní maturitě. Specifiky multinárodnostního ruského státu a jeho mnohojazyčné společnosti, která jsou pro Ruskou federaci příznačná a mají důsledky pro vzdělávací politiku a praxi, se zabývají kapitoly sedm a osm. Výklad nepostrádá doklady problémů spojených s důrazem na národní specifika, vlastnictví a tradice silného ruského státu, usilujícího o dominantní postavení v globálním kontextu, a s řešeními ožehavých problémů kulturní politiky vůči etnickým a zájmovým skupinám a minoritám. V poslední, deváté kapitole, podobně jako v předchozích studiích této ediční řady, dostávají prostor ruské autorky, prezentující vnitřní pohled na vzdělávací reformu. Jejich přístup nepostrádá kritičnost, založenou na mezinárodních komparacích, a nezapře jejich odborné zázemí v ekonomice vzdělávání.

Studie je výsledkem týmové spolupráce. Autorkou kapitol 1, 2, 3, 6, 7 a 8 je Věra Ježková, autorkou kapitoly 4 je Eliška Walterová; kapitolu 5

napsaly společně Věra Ježková a Eliška Walterová. Autorkami závěrečné kapitoly jsou Tatjana Abankina a Irina Abankina. Tuto kapitolu přeložila Věra Ježková, která je také autorkou překladů citací uvedených v dalších kapitolách. Po odborné stránce celou studii lektorovala Eliška Walterová.

Publikaci považujeme za příspěvek k literatuře z oblasti srovnávací pedagogiky, přinášející systematicky utříděné poznatky o zemi, která byla řadu let na okraji zájmu českých odborníků. Věříme, že naši studii využijí výzkumníci a odborníci v oblasti vzdělávání, vyučující i studenti pedagogických fakult a dalších fakult připravujících učitele i další pracovníci působící ve státní správě zabývající se vzděláváním, tedy, že si najde své čtenáře stejně jako její předchůdkyně.

Eliška Walterová a Věra Ježková

1. Ruská federace - několik pohledů na zemi

V této kapitole představujeme z několika pohledů zemi, jejíž školní vzdělávání je předmětem naší studie. Nejdříve krátce charakterizujeme správní členění Ruska, poté podrobněji jeho politický systém, legislativu a exekutivu, dále podáváme krátký historický přehled vývoje jeho vzdělávacího systému. Poté se zabýváme stručně ekonomikou Ruska a podáváme jeho zeměpisnou charakteristiku. Poslední tři subkapitoly věnujeme tématům obyvatelstvo, rodina, mládež, náboženství a věda a kultura.

1.1 Správní členění

Ruská federace je federativní stát, tvořený 83 rovnoprávnými subjekty. Názvy Ruská federace a Rusko jsou rovnocenné. Součástí Ruska je 21 republik, 9 krajů, 46 oblastí, 2 města federálního významu, 1 autonomní oblast a 4 autonomní okruhy. Tyto subjekty mají své ústavy a zákonodárství (Rossija, Rossijskaja Feděracija).

V. V. Romaškin (1999) konstatuje, že bez ohledu na to, že Ústava RF nazývá všechny subjekty rovnoprávnými, mají vlastní ústavy, právo určovat státní jazyky a své občanství pouze republiky. F. Bahenský (2003) uvádí, že subjekty RF se od sebe liší velice „především svou velikostí, počtem obyvatelstva a strategicko-surovinovým potenciálem. Vztah elit k centru pak plně odpovídá právě postavení jejich teritoria v rámci federace. Rusko je především soustátím, které má rozhodně daleko k běžné a fungující federaci. V této souvislosti je nutné uvědomit si i rozdíl ve vnímání dvou pojmů, které mají zásadní význam, jsou to nezávislost a svrchovanost. V naší představě se oba termíny doplňují. V ruském pojetí jde o dvě naprosto odlišné věci, protože po roce 1991

řada subjektů federace vyhlásila svrchovanost, ale žádný nezávislost (vyjma Čečenska)“.

Regionální rozdíly se promítají do vzdělávacího systému, kvalita základního i vysokého školství se může regionálně podstatně lišit, stejně tak se také liší výsledky žáků (Něožidannaja pobeda... 2010).

1.2 Politický systém, legislativa, exekutiva

Podle ústavy je Ruská federace demokratický federativní právní stát s republikovou formou vlády. „Nositelem suverenity a jediným zdrojem moci v Ruské federaci je její mnohonárodnostní lid. Uskutečňuje svoji moc bezprostředně a prostřednictvím orgánů státní moci a orgánů místní samosprávy. Nejvyšším bezprostředním projevem moci lidu je referendum a svobodné volby“ (Konstitucija... 1993).

Ve skutečnosti země v posledních letech osciluje mezi modelem demokracie západního typu a autokratickým modelem. Politologové pak v souvislosti s putinovským Ruskem hovoří o tzv. řízené demokracii, případně o demokracii fasádní, nebo dokonce rovnou hovoří o nepokrytém autoritářském režimu (Leichtová 2008). Mocenskou elitu tvoří bývalé sovětské kádry rekrutující se z prostředí tajných služeb (bývalé KGB, dnes FSB), které společně s vrstvou nových ruských oligarchů zbohatlých v éře divoké privatizace 90. let 20. století (tzv. novyje russkije) vytváří jakousi novodobou a uzavřenou aristokracii. Do druhého mocenského kruhu pak lze počítat vysoké představitele armády a dalších bezpečnostních složek (tzv. siloviky), manažery státních či polostátních firem (ropa, plyn, vojensko-průmyslový komplex), ale také představitele ruské pravoslavné církve a nebo prokremelských sdružení, médií a stran (srov. Dvořák et al. 2012, Galeotti 1998)¹.

V relaci s ostatními společnostmi světa řada komparativních mezinárodních výzkumů postojů a hodnot opakovaně ukazuje, že ruská populace je spíše vlažná vůči systému parlamentní demokracie. Země nemá tradici občanské společnosti a vyznačuje se absencí parlamentní

1 Například renomovaná organizace Freedom House si každoročně všímá 25 ukazatelů týkajících se politických práv (například nezávislost médií, férové volby a soutěž více politických stran, šance opozice účastnit se střídání moci, míra korupce státních úřadů) a občanských svobod (nezávislost justice, svoboda sdružování a shromažďování, svoboda slova a vyjadřování, svoboda vyznání, dodržování práv menšin). Současný (2012) rating Ruska v syntetickém indexu vyjadřujícím míru svobody a demokracie je 5,5 na škále 1 (nejvíce svobodné) až 7 (nejméně svobodné) (srov. Freedom House 2012).

a občanské kontroly. Charakteristickým rysem ve vztahu občanů a státu je dominance byrokracie, která je politickou třídou, jejíž výdaje mnohonásobně převyšují oficiální přiznanou částku. Významný segment ruské populace naopak podle reprezentativních sociologických šetření nemá problém s autoritářskou formou vlády a spíše než deficit demokracie silně pociťuje deficit prosperity. Podobně část ruské společnosti si zachovává jistý odstup vůči liberálním ústavním principům, jako jsou rovnost všech před zákonem, svoboda vyznání, ochrana menšin nebo kontrola ozbrojených sil ze strany civilistů. To však neznamená, že se politické postoje a hodnotové systémy nemohou do budoucna změnit, k hodnotové změně však většinou dochází pomalu a prostřednictvím generační obměny populací (srov. Pew Center 2007; Inglehart & Norris 2004).

Problémem relevantním z hlediska vzdělávání a mládeže je například rostoucí xenofobie, antisemitismus, pravicový extremismus a zvýšená aktivita neonacistických skupin provázená také fyzickými útoky na cizince, které mnohdy končí smrtí. Oběti rasistických útoků jsou často lidé přicházející za prací do velkých měst Ruské federace (Moskva, Petrohrad) ze střední Asie (Kazachstán, Uzbekistán) nebo z Kavkazu (Čečensko, Dagestán). Podobně je v této subkulturě oblíbena nacistická symbolika, což je obzvláště paradoxní ve městech (Petrohrad, Volgograd), která se proslavila svým odporem v době druhé světové války (Kupka, Laryš & Smolík 2009).

V kompetenci Ruské federace formální řečí ústavy jsou: přijímání a změna ústavy a federálních zákonů a kontrola jejich dodržování, federativní uspořádání a území RF, ochrana práv a svobod člověka a občana, občanství RF a ochrana práv národnostních menšin, vytváření systému federálních orgánů zákonodárné, výkonné a soudní moci, formulování základů federální politiky a federálních programů v oblasti státního, ekonomického, ekologického, sociálního, kulturního a národnostního rozvoje RF, federální rozpočet, zahraniční politika aj. Ve společné kompetenci RF a subjektů RF jsou např. zabezpečení souladu ústav a zákonů RF a republik, ochrana práv a svobod občanů, společné otázky výchovy, vzdělávání, vědy, kultury a sportu, ochrana rodiny aj. (Konstitucija... 1993).

Státní moc vykonává prezident Ruské federace, Federální shromáždění (Rada federace a Státní дума), vláda Ruské federace a soudy. Státní moc v subjektech RF vykonávají jimi vytvořené orgány státní moci. V RF se přiznává a garantuje místní samospráva, která je v rámci svých pravomocí samostatná. Orgány místní samosprávy nejsou součástí státní moci.

Hlavou státu je **prezident** Ruské federace. Je garantem ústavy RF a práv a svobod jejích občanů. Přijímá opatření týkající se ochrany suverenity RF, její nezávislosti a státní celistvosti, zabezpečuje součinnost orgánů státní moci, stanoví hlavní směry vnitřní a zahraniční politiky RF a reprezentuje ji. Vyhláší volby do Státní dumy a referendum, podává návrhy zákonů do Státní dumy, podepisuje a zveřejňuje federální zákony a obrací se k Federálnímu shromáždění s každoročním prohlášením o stavu země a hlavních směrech vnitřní a zahraniční politiky státu. Je vrchním velitelem ozbrojených sil. Řeší otázky občanství RF a poskytování politického azylu. Prezidenta volí občané na dobu šesti let. Prezidentem může být zvolen občan starší 35 let, žijící na území RF nejméně deset let. Prezident může vykonávat svoji funkci maximálně dvě funkční období (Konstitucija... 1993). V období 7. 5. 2008–6. 5. 2012 byl prezidentem Ruské federace Dmitrij Medveděv. Po volbách v březnu 2012 se od 7. 5. stal prezidentem Vladimír Putin, který tuto funkci zastával již v letech 2000–2004.

Státní дума (*Gosudarstvennaja дума*) je dolní komora Federálního shromáždění – parlamentu RF. Tvoří ji 450 poslanců volených na čtyři roky. Poslancem může být zvolen občan RF, který dosáhl 21 let a má právo volit. Polovina poslanců se volí podle jednomandátových okruhů (tj. jeden okruh – jeden poslanec), druhá polovina – podle tzv. celofederálního okruhu (jímž je území celé RF) z politických stran, sdružení a hnutí. Každá z politických stran musí získat nejméně 5 % hlasů, aby se dostala do parlamentu. Státní дума plní zejména následující úkoly: přijímá federální ústavní zákony a federální zákony, schvaluje prezidentu RF jmenování předsedy vlády RF, řeší otázky důvěry vládě, jmenuje do funkce předsedy Centrální banky RF, uděluje amnestie aj. (Encyklopedičeskij slovar...).

Rada federace (*Sovet Feděracii*) je horní komora Federálního shromáždění – parlamentu RF. V souladu s Ústavou RF jsou jejími členy vždy dva zástupci každého subjektu RF: předseda zákonodárného (zastupitelského) a předseda výkonného orgánu státní moci. Ve dvoukomorovém zákonodárném orgánu subjektu RF se jmenuje společným rozhodováním obou komor jeho představitel v Radě. Rada federace se podílí na zákonodárné činnosti cestou posuzování federálních zákonů přijatých Státní dumou a také cestou přijímání federálních ústavních zákonů společně s Dumou. Kromě toho patří k úkolům Rady: schvalování hranic mezi subjekty RF, schvalování nařízení prezidenta RF o vyhlášení vojenského nebo mimořádného stavu, řešení otázky možnosti využívání ozbrojených sil RF za jejími hranicemi, vyhlášení voleb prezidenta

denta RF, zbavení prezidenta RF funkce, jmenování soudců ústavního, vrchního a nejvyššího arbitrážního soudu RF, jmenování do funkce a zbavování funkce generálního prokurátora RF aj. (Encyklopedičeskij slovar...).

Federální shromáždění (*Feděralnoje Sobranije*) je zastupitelský a zákonodárný orgán RF (parlament). Skládá se ze dvou komor: Rady federace (horní komora) a Státní dumy (dolní komora). Komory FS zasedají samostatně, ale mohou se sejít společně kvůli vyslechnutí sdělení prezidenta RF, Ústavního soudu RF nebo vystoupení představitelů jiných zemí. Jejich zasedání jsou veřejná (Konstitucija... 1993, Encyklopedičeskij slovar...).

Vláda RF (*Pravitělstvo RF*) je nejvyšší orgán výkonné moci v RF. Skládá se z předsedy vlády, zástupců předsedy vlády a federálních ministrů. Předsedu vlády jmenuje prezident se souhlasem Státní dumy. Vláda RF mj. vypracovává a předkládá Státní dumě federální rozpočet a zajišťuje jeho plnění, zabezpečuje realizaci jednotné státní politiky v oblasti kultury, vědy, vzdělávání, ochrany zdraví, sociálního zabezpečení a ekologie, realizuje opatření v rámci bezpečnosti státu, ochrany práv a svobod občanů, zahraniční politiku aj. (Konstitucija... 1993, Encyklopedičeskij slovar...).

Společenská komora Ruské federace (*Obščestvennaja palata Rossijskoj Feděracii*) zajišťuje komunikaci občanů s orgány státní moci a místní samosprávy s cílem respektovat potřeby a zájmy občanů, chránit jejich práva a svobody při formování a realizaci státní politiky i s cílem realizace společenské kontroly činnosti orgánů moci. Podporuje nekomerční organizace. Volí se každé dva roky. Členové komory se setkávají pravidelně s prezidentem RF. Ve své činnosti užívá Komora různé formy: společenská slyšení, kulaté stoly, výjezdní zasedání aj. Společenská komora Ruské federace napomáhá vzniku regionálních společenských komor. Je rovněž významně mezinárodně činná (*Obščestvennaja palata...*).

Právo legislativní iniciativy má prezident RF, Rada federace, členové Rady federace, poslanci Státní dumy, vláda RF a zákonodárné orgány subjektů RF; toto právo má také Ústavní soud RF, Vrchní soud RF a Nejvyšší arbitrážní soud RF. Federální zákony přijímá Státní дума. Zákony, které přijala, postupuje během pěti dní k posouzení Radě federace.

Místní samospráva v RF zajišťuje samostatné řešení otázek místního významu a spravování municipálního vlastnictví. Realizuje se prostřednictvím referenda, voleb a jiných forem přímého projevu vůle,

prostřednictvím orgánů místní samosprávy. Uskutečňuje se ve městech, obcích a na vesnicích s ohledem na jejich historické a jiné místní tradice (Konstitucija... 1993). Místní řízení není součástí státní moci. Vytváří se a realizuje na základě řady speciálních principů. Municipální útvary volí obyvatelstvo. Jsou právní subjekty s vlastní symbolikou. Spravují samostatně municipální vlastnictví, stanoví a spravují místní rozpočet, stanoví místní daně a poplatky, zajišťují ochranu veřejného pořádku a řeší otázky místního významu (ibid).

V současné době existuje v Rusku přibližně 14 tisíc municipálních orgánů moci. V období obnovy Ruska se projevují dvě tendence – k upevnění centrální moci a posílení regionální autonomie. S cílem upevnění centrální moci byla v roce 2003 reformována federální moc a bylo vytvořeno sedm federálních okruhů v čele se zplnomocněnými zástupci prezidenta, byl však zachován princip volby gubernátorů obyvatelstvem (Rossija, Rossijskaja Feděracija).

V Ruské federaci se přiznává ideologická různorodost. Žádná ideologie nemůže být prohlášena za státní nebo povinnou. V RF existuje pluralita politických stran (Konstitucija... 1993). Politické strany současného Ruska začaly vznikat již v 80. letech minulého století. Novým krokem na cestě k vytváření stranického systému bylo vytvoření bloku Demokratické Rusko v roce 1990. V červnu 1990 byla zrušena 6. hlava Ústavy SSSR o vedoucí roli KSSS, od ledna 1991 začal platit zákon SSSR o společenských sdruženích. Po jeho podepsání se zaregistrovaly čtyři politické strany. KSSS se vyčlenila v samostatnou stranu Komunistickou stranu Ruské federace. Legalizace existence více stran vedla ke vzniku národně-vlasteneckých a levicových organizací. V současné době jsou nejvýznamnější politické strany Jednotné Rusko, KSRF, Liberálně-demokratická strana Ruska, Patrioti Ruska, strana Jablko, Spravedlivé Rusko a Strana Správná věc (Rossija, Rossijskaja Feděracija; Političeskije partii...). Strana Jednotné Rusko (*Jedinaja Rossija*) podporuje politiku současné vlády a prezidenta. Její ideologií je ruský konzervatismus. Cílem je vybudování nového, svobodného, vzkvétajícího, silného Ruska na základě společných hodnot a zájmů. Hodnotami strany jsou láska k vlasti, pevná rodina, zdravý způsob života, profesionalita a občanská solidarita („Rossija: Sochranim...“). V parlamentních volbách v prosinci 2011 zvítězila strana Jednotné Rusko se ziskem 49,32 % hlasů. Na druhém místě se umístila Komunistická strana Ruské federace s 19,19 % hlasů, na třetím místě strana Spravedlivé Rusko (13,24 %) a na čtvrtém místě Liberálně-demokratická strana Ruska (11,67 %). Zatímco strana Jednotné Rusko ve volbách ztratila, Komunistická strana RF si výrazně

polepšila. V pohledu opozice a některých zahraničních politiků nebyly volby ani svobodné, ani spravedlivé (Rezultaty vyborov...; Evropští ministři... 2011).

Rusko bylo mezinárodně oficiálně uznáno jako následovník SSSR. Zůstalo tak členem OSN, Rady bezpečnosti OSN a OBSE. Byla zřízena Rada Rusko-NATO, která vypracovává program společných akcí v rámci nešíření zbraní hromadného ničení a boje s mezinárodním terorismem. Významné místo v jeho zahraniční politice zaujímá vytváření „pásma dobrého sousedství“ se zeměmi Společenství nezávislých států (SNS) a spolupráce s Evropskou unií.

1.3 Stručný historický přehled

První zmínky o Rusku pocházejí z 10. století. V roce 1721 byl stát oficiálně nazván Ruské impérium. Do roku 1917 se Ruskem chápala území Ruského impéria obývaná ruským národem i národy jinými. Po roce 1917 v souladu s vyhlášením sovětské moci se objevil pojem Sovětské Rusko, jímž bylo možné pojmenovávat vlastní Rusko (a na jeho území vytvořenou RSFSR) a celý Sovětský svaz, vytvořený v roce 1922. Po roce 1991 a rozpadu SSSR se „Ruskem“ rozumí Ruská federace. Ruská federace byla vyhlášena ještě jako součást SSSR 12. června 1990; byla zavedena instituce prezidenta. Dne 8. prosince 1991 prohlásili představitelé Ruska, Ukrajiny a Běloruska, že přestává existovat Sovětský svaz a vytváří se Společenství nezávislých států; 19. prosince 1991 vyhlásila Ruská federace svoji nezávislost (Rossija, Rossijskaja Federacija); 31. března 1993 byla podepsána Federativní smlouva mezi centrem a republikami Ruska; 12. prosince 1993 byla přijata jako výsledek referenda ústava a zvolena Státní дума.

Prvním a zároveň posledním prezidentem Sovětského svazu byl Michail Gorbačov, od března 1985 generální tajemník SSSR. Zahájil reformy, které měly vést k posílení socialismu. V březnu 1990 byl zvolen prezidentem, na svoji funkci rezignoval v prosinci následujícího roku. V současné době je v Rusku často kritizován za to, že způsobil pokles životní úrovně a rozpad země.

Prvním prezidentem Ruské federace se stal Boris Jelcin; svoji funkci vykonával od roku 1991. Po jeho rezignaci na Silvestra 1999 se stal prezidentem Vladimír Putin. Ve funkci setrval dvě volební období. Tuto dobu jeho vlády vnímá řada občanů Ruské federace jako pozitivní. Následovníkem V. Putina ve funkci prezidenta se stal premiér Dmitrij Medve-

děv, funkci vykonával v letech 2008–2012. Poté byl zvolen prezidentem v březnu 2012 opět Vladimír Putin (Tito muži vládli...).

K. A. Pšenko, významný představitel Meziparlamentního shromáždění SNS, konstatuje, že období po rozpadu SSSR ukázalo, že taková unitární forma, jakou byl SSSR, neměla historickou perspektivu a vyžadovala reformu a změnu. Přitom úplná likvidace mnohonárodnostního státu nebyla osudově nezbytná; většina obyvatelstva neočekávala zánik společné vlasti, ale její demokratické reformování, vytvoření občanské společnosti a skutečné federace, což potvrdilo všesvazové referendum v roce 1991. Za patnáct let existence SNS nedosáhly jeho členské země takové ekonomické úrovně, jakou měly v roce 1991.

Poté, co v devadesátých letech převládly v zemích SNS odstředivé tendence, začaly se objevovat v polovině prvního desetiletí 21. století tendence centralistické. V průběhu devadesátých let i později se vedly diskuse a spory o hodnocení společné minulosti, především hodnocení sovětského období. Někteří ztotožňovali komunismus s fašismem, jiní se domnívali, že nehledě na určité nedostatky, to bylo nejspravedlivější období v historii lidstva (Pšenko 2006). N. I. Kuzmič (2006) konstatuje, že dnes se vytvořily v každé zemi SNS nové, specificky národní priority. Dále rozvíjet SNS je možné a nutné nikoliv na základě minulého, ale na rovnováze nových zájmů orientovaných na budoucnost. To vyžaduje zásadně nové chápání podstaty SNS a přístupů k jeho formování a rozvíjení.

1.4 Ekonomika

Za poslední desetiletí se podstatně změnila sociokulturní situace v Rusku. Rusko se v 80. a 90. letech 20. století stalo otevřenější zemí, budující občanskou společnost, tržní ekonomiku a právní stát, zvyšující míru svobody a odpovědnosti člověka za vlastní pohodu a blahobyt i za blahobyt společnosti. Lidský kapitál se stává v současném světě základním zdrojem rozvoje země, faktorem zajišťujícím její stabilitu a pokrok. Rusko, jako kterákoliv země, potřebuje mobilní a vysoce kvalifikované odborníky, schopné se samostatně zodpovědně rozhodovat v podmínkách nestability rychle se měnícího světa (Radionova 2007). Ve skutečnosti však i přes řadu politických proklamací (viz bývalý prezident Dmitrij Medveděv) stále převládá závislost ruské ekonomiky na těžbě, zpracování a exportu ropy a zemního plynu. Ty vytváří významnou část hrubého domácího produktu a naprosto dominantně se podílejí na ex-

portu a devizových příjmech země. Celkový vývoj ruského hospodářství proto výrazně kolísá v závislosti na vývoji světových cen nerostných zdrojů. V průmyslu a výrobě je země schopna celosvětově konkurovat jen v oblasti zbrojní výroby a kosmických technologií. Lidský kapitál se daří rozvíjet o poznání méně, Rusko navíc zejména v 90. letech zažilo „únik mozků“ a také v současné době čelí odchodu středostavovské inteligence (Dvořák et al. 2012).

Současná ruská politika týkající se lidského kapitálu je orientována na snížení nekvalifikované práce, rekvalifikaci kádrů a zvyšování jejich profesní mobility. Organizace výroby RF je založena na přírodních zdrojích, tvořících více než 20 % světových zásob. Přírodní zdroje, které využívá ruská ekonomika, tvoří 95,7 % národního bohatství země. Patří k nim především zásoby sladkých vod a nerostných surovin (ropy, plynu, uhlí a rudy). Přírodní zdroje tvoří převážnou část vývozu Ruska do zemí SNS, západní Evropy, Číny a Japonska. Po rozpadu SSSR a přechodu k tržní ekonomice začala rozsáhlá privatizace půdy, provázená likvidací státního systému výkupu zemědělských produktů. Zeslabení státního řízení vedlo ke kolapsu řízení agrární oblasti a poklesu efektivity výroby. Odchod práceschopných pracovníků z vesnice zvýšil její chudobu. Na rozvoji zemědělské výroby podle některých názorů závisí osud země. Pro to, aby byla země vyvedena z krizové situace, je podle nich nezbytná promyšlená agrární politika (Šerajzina & Kištějek 2006).

Od roku 1990 začal pokles průmyslové výroby a prudce pokračoval v období tržní reformy a liberalizace cen. Snížila se vnitřní poptávka. V současné době tvoří podíl státního vlastnictví v průmyslu kolem 21 %. Hlavní objem výroby zabezpečují soukromé podniky smíšené formy a vlastnictví. Významnou roli hrají podniky nacházející se ve společném vlastnictví se zahraničními podnikateli. Měnovou jednotkou je rubl. V dubnu 2012 byl kurz rublu následující: 100 rublů: 61 Kč, 3,39 USD, 2,59 eura (Peníze.cz).

1.5 Zeměpisná charakteristika

Ruská federace je nejrozsáhlejší země světa. Měří 17 075,4 tisíce km². Území RF zaujímá 11 časových pásem. K 1. dubnu 2011 činil počet státního obyvatelstva RF 142,9 milionu obyvatel (Děmografija).

Hlavní město je Moskva. Je nejdražším městem světa (Ruská federace 2008). Státní vlajku, znak a hymnu Ruské federace a pravidla jejich oficiálního užívání stanoví federální ústavní zákon. Vlajku, pocházející

z dob Petra I., tvoří tři vodorovné pruhy – bílý, modrý a červený. Autorem textu hymny je S. V. Michalkov, autorem hudby je A. V. Alexandrov. Hudba je původní melodie hymny Sovětského svazu, text byl změněn.

Россия – священная наша держава,
Россия – любимая наша страна.
Могучая воля, великая слава –
Твое достоянье на все времена!

Rusko, naše svatá země!
Rusko, naše milovaná země!
Silná vůle a nesmírná sláva,
Zůstávají tvým dědictvím navěky!

Славься, Отечество наше свободное,
Братских народов союз вековой,
Предками данная мудрость народная!
Славься, страна! Мы гордимся тобой!

Sláva tobě, svobodná naše vlasti!
Věčné spojení bratrských národů,
Společná moudrost našich praotců,
Sláva tobě, naše vlasti, jsme na tebe hrdi!

От южных морей до полярного края
Раскинулись наши леса и поля.
Одна ты на свете! Одна ты такая –

Naše lesy a pole se rozkládají
Od jižních moří až po polární kraje.
Jsi jediná na celém světě, nemáš
obdoby,

Хранимая Богом родная земля!

Rodná naše vlasti, kterou chrání Bůh!

Славься, Отечество наше свободное,
Братских народов союз вековой,
Предками данная мудрость народная!
Славься, страна! Мы гордимся тобой!

Sláva tobě, svobodná naše vlasti!
Věčné spojení bratrských národů,
Společná moudrost našich praotců,
Sláva tobě, naše vlasti, jsme na tebe hrdi!

Широкий простор для мечты и для жизни
Грядущие нам открывают года.

Široký prostor ke snům i žití
Otevřený před námi pro
nadházející léta

Нам силу дает наша верность Отчизне.
Так было, так есть и так будет всегда!

Věrnost naší zemi nám dává sílu
Tak tomu vždy bylo, a bude navěky!

Славься, Отечество наше свободное,
Братских народов союз вековой,
Предками данная мудрость народная!
Славься, страна! Мы гордимся тобой!

Sláva tobě, svobodná naše vlasti!
Věčné spojení bratrských národů,
Společná moudrost našich praotců,
Sláva tobě, naše vlasti, jsme na tebe hrdi!